

ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано сучасні психолого-педагогічні дослідження, присвячені проблемі підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії. Доведено, що в практичній діяльності викладачі вищої школи застосовують переважно традиційні форми вивчення спеціальних дисциплін, за яких у діяльності студентів переважають виконавчі функції, немає реальної самодіяльності, студенти позбавлені можливості виявляти свої здібності, реалізовувати особистісні потреби в комунікативній підготовці. Водночас, напрацювання вчених щодо використання професійно орієнтованих, інтерактивних технологій навчання є надзвичайно цінними для організації ефективної практичної підготовки майбутніх фахівців до їх професійної взаємодії.

Ключові слова: професійна взаємодія, психолого-педагогічні дослідження, спеціальні дисципліни, комунікативна підготовка.

Успіх професійного становлення майбутнього фахівця зумовлений його здатністю до ефективної професійної взаємодії. Суспільству потрібен фахівець, компетентний у здійсненні професійної взаємодії, який ставиться до неї як до особистісної цінності, володіє культурою й технологіями взаємодії, майстерно використовує вербальні, невербальні й комп'ютерні засоби комунікації, вміє долати бар'єри взаємодії, спрямований на оновлення власного досвіду професійної взаємодії. Провідною ідеєю багатьох досліджень, присвячених підготовці фахівців різних галузей, є положення про те, що цілеспрямована, спеціально організована підготовка майбутніх спеціалістів до професійної взаємодії є передумовою їх успішної професійної діяльності та особистісно-професійного розвитку незалежно від сфери їх діяльності. Зазначене свідчить про актуальність обраної проблематики.

Інтерес до вивчення проблеми взаємодії знайшов своє відображення у численних дослідженнях російських, вітчизняних (К. Абульханова-Славська, В. Агєєв, Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, О. Бодальов, Л. Виготський, Е. Головаха, С. Іванова, Н. Казарінова, Н. Круглова, В. Куніцина, О. Леонтєв, Б. Ломов, Б. Паригін та ін.) і зарубіжних авторів (Р. Адлер, М. Аргайл, Р. Вердербер, К. Вердербер, Т. Доїл, Ф. Долуган, К. Сіон та ін.). Окремим напрямом зазначеної проблеми є вивчення бар'єрів, що порушують взаємодію фахівців (А. Аронсон, М. Відінеєв, І. Глазкова, О. Залюбовська, А. Маркова, Б. Паригін, К. Роджерс, Р. Шакуров та ін.).

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці, які розкривають теоретичні та методичні засади інтерактивної взаємодії, ефективність її впливу на формування особистості (Н. Баліцька, Н. Побірченко, М. Кларін, А. Мартинець, М. Перець, О. Пометун, С. Сисоєва та ін.); застосування технологій навчання у співробітництві та взаємодії учасників навчально-виховного процесу (Л. Велитченко, А. Вербицький, В. Головаха,

В. Гриньова, О. Залюбовська, С. Іванова, В. Маликова, Т. Сенько, А. Чусовітіна та ін.); використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців різного профілю до взаємодії (В. Андрущенко, Т. Асламова, Ю. Бабаєва, К. Бугайчук, Н. Волкова, Є. Данильчук, І. Захарова, В. Луговий, Н. Морзе, Т. Поясок, І. Розіна, О. Філімонова та ін.).

Питання підготовки майбутніх спеціалістів до професійного спілкування і взаємодії як передумови їх успішної професійної діяльності та особистісно-професійного розвитку досліджувалися значною когортою дослідників (С. Амеліна, С. Барсукова, А. Большакова, С. Дмитриченкова, В. Семиченко та ін.).

Проте наявні дослідження не вирішують такого важливого питання, як підготовка майбутніх фахівців з комерційної діяльності до професійної взаємодії як основи забезпечення якості їх професійної діяльності. Для вирішення цього питання вважаємо за доцільне проаналізувати сучасні психолого-педагогічні дослідження, присвячені проблемі підготовки майбутніх фахівців до професійного спілкування, взаємодії.

Метою статті є здійснення аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблемі підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії.

Загальнотеоретичні питання професійної підготовки майбутніх фахівців (переважно психологів, педагогів, економістів, менеджерів, фахівців аграрної сфери) до взаємодії, спілкування широко висвітлені в сучасній науковій літературі.

Так, Л. Ємельянова присвятила увагу дослідженню розвитку спрямованості майбутнього психолога освіти на професійну взаємодію з педагогом. Нею створено модель розвитку спрямованості майбутнього психолога освіти на професійну взаємодію з педагогом; науково обґрунтовані й експериментально перевірені психолого-педагогічні умови розвитку спрямованості майбутніх психологів освіти на професійну взаємодію з педагогом у процесі їх професійної підготовки у ВНЗ (формування емоційно-ціннісного ставлення до професійної взаємодії з педагогом; розвиток позиції рефлексії; формування уявлення про себе як суб'єкта професійної взаємодії; забезпечення системності інформаційної основи про специфіку і зміст професійної взаємодії психолога і педагога; формування знань, умінь, навичок професійної взаємодії з педагогом) [2].

В. Маликова в докторській дисертації спрямувала свій науковий пошук на розвиток професійної взаємодії психолога та педагога; виявила сутнісні характеристики колегіальної взаємодії психолога й педагога, які є умовою її ефективності: зумовленість взаємодії гуманістичними цінностями; культурно-ціннісне й організаційне самовизначення суб'єктів взаємодії в цілепокладанні, визначенні бажаних завдань і результатів спільної роботи, стратегії й тактики спільних дій; взаємозумовленість емоційних і раціональних компонентів взаємодії, зумовлена необхідністю встановити контакт, атмосферу співпраці, знайти раціональні способи спільного вирішення проблеми дитини; функціонально-рольовий характер взаємодії фахівців із взаємодоповнюваними знаннями за відсутності ієрархії у професійних відносинах [6].

О. Шумакова [9] акцентувала увагу на розвитку базової культури взаємодії психолога освіти з батьками. Нею розроблена психологічна концепція розвитку базової культури взаємодії; обґрунтовано й розроблено психолого-педагогічні технології розвитку базової культури взаємодії психолога освіти з батьками на етапі професійної освіти та початковому етапі самостійної професійної діяльності; обґрунтовано методологічний принцип нуклеарної структури дослідження базової культури взаємодії психолога з батьками; виявлено психологічну нуклеарну структуру базової культури взаємодії психолога освіти.

Вивчення умов і механізму професійної взаємодії практичного психолога й педагога в єдиному освітньому просторі стало предметом дослідження О. Кочневої [5]. Науковцем визначено психолого-педагогічні умови оптимізації професійної взаємодії практичних психологів і вчителів; проведено системне вивчення розуміння практичними психологами і педагогами суті професійної взаємодії щодо вирішення проблеми вивчення й обліку проявів формально-динамічних особливостей дітей; визначено зміст, апробовано форми взаємної співпраці, обґрунтовано психологічні умови, адаптовані тактики професійної взаємодії практичних психологів і педагогів.

Наукові напрацювання вчених щодо культури встановлення професійних відносин, технологій організації співпраці суб'єктів навчального процесу, стратегій і тактик спільних дій, наявності емоційно-ціннісного ставлення до професійної взаємодії є вагомими для підготовки різних за фахом спеціалістів.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив, що значна їх кількість присвячена взаємодії суб'єктів освітнього процесу: вчителя з молодшими школярами (А. Романенчук), вчителя й учнів у позанавчальній діяльності (О. Леванова), педагогічній взаємодії в особистісно орієнтованій освіті (С. Горбачева), особливостям формування професійного інтересу у студентів-філологів до мультикультурної взаємодії (А. Большакова), комунікативній взаємодії підлітків засобами навчальної дисципліни (С. Барсукова) та ін. І. Балова розглядала взаємодію викладача й студентів як умову становлення професійної картини світу випускника педагогічного коледжу; А. Булигіна – психологічні аспекти взаємодії “викладач – студент” при індивідуально-диференційованому підході в навчанні; С. Єфремова – взаємодію викладачів та студентів молодших курсів. В. Зацепін вивчав особливості взаємодії суб'єктів освітнього простору. С. Горбачева присвятила своє дослідження навчанню студентів педагогічного ВНЗ педагогічній взаємодії в особистісно орієнтованій освіті. І. Кобзарєва вивчала формування готовності студентів до особистісно орієнтованої взаємодії. С. Кудрявцева акцентувала увагу на взаємодії суб'єктів освітнього процесу як показнику ефективності педагогічної системи. І. Зимня зосередилась на дидактичній взаємодії суб'єктів навчання – викладача і студента; І. Гапійчук – на емоційній взаємодії як компоненті педагогічної системи; О. Балан – на дидактичній взаємодії викладача і студента як чиннику оптимізації процесу навчання.

Культурі взаємодії викладачів і студентів в університетському освітньо-виховному просторі присвятила дослідження О. Пісоцька [7]. Ученою визначено сутність педагогічної взаємодії викладачів і студентів, розроблено й експериментально перевірено педагогічні технології виховання культури взаємо-

дії викладачів і студентів. Були розроблені та використані аксіодуховні форми, методи й засоби аудиторної та позааудиторної роботи викладача: методики інтеракціональної технології діалогічної взаємодії в університетському освітньо-виховному просторі: міні-лекції, лекції-проповіді, семінар духовно-морального занурювання, “сократичні бесіди”, ділова гра, круглі столи, тренінги, метод аналізу конкретних професійних завдань і ситуацій, драматизація, семінар-дискусія, творчі завдання, інформаційно-комунікативні технології, засоби мистецтва; нарративні техніки, самоопис, самоаналіз. Погоджуємося з тим, що педагогічні інтеракціональні технології діалогічної взаємодії базуються на гуманістичних принципах відносин викладачів і студентів університету (принципи взаємної поваги, довіри, любові, віри; індивідуально-особистісного підходу; емпатичного слухання та безумовного сприйняття співбесідника; устремління до духовного “Я”). Цих принципів доцільно дотримуватися під час організації підготовки різних за фахом студентів до професійної взаємодії.

Розроблена Н. Касаткіною [4] система, що забезпечує суб’єктну спрямованість підготовки студентів до педагогічної взаємодії з учнями, стала вагомою для нашого дослідження. Ми поділяємо думку дослідниці, що зміст професійної підготовки в межах цієї системи забезпечує поетапний перехід навчальної діяльності в квазіпрофесійну та навчально-професійну. Авторкою доведено, що ефективність підготовки студентів до взаємодії забезпечується реалізацією педагогічних умов, які включають педагогічне проектування успішної освітньої взаємодії, активне включення в пізнавальну діяльність завдяки використанню в освітньому процесі особистісно-розвивальних комунікативних ситуацій, побудови взаємодії з учнями на основі педагогічної рефлексії забезпечує успішність підготовки, сприяє формуванню готовності студентів до педагогічної взаємодії.

Серед розмаїття дисертаційних досліджень можна виокремити праці, в яких акцентовано увагу на окремих технологіях навчання, що забезпечують підготовку різних за напрямками підготовки студентів до здійснення професійної взаємодії.

Так, Н. Волкова, Н. Жевакіна, Н. Морзе обґрунтовують доцільність проведення “недільних” (“літніх”) шкіл для студентів (інтенсивні практичні заняття навчальної групи під керівництвом тьютора, під час яких застосовують інтерактивні методи навчання, зокрема аналіз конкретних ситуацій, розробку бізнес-планів, ділові ігри тощо), які забезпечують взаємодію суб’єктів освітнього процесу, сприяють формуванню комунікативності майбутніх фахівців.

Досліджуючи проблеми використання навчального тренінгу в професійній підготовці майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах, Л. Бондарева [1] довела, що навчальний тренінг забезпечує якісну професійну підготовку майбутнього економіста. Заслужують на увагу методи, які науковець запропонувала до використання в тренінгових технологіях, а саме: міні-лекція, демонстрація, проблемно-орієнтовна дискусія, індивідуальні завдання, ситуаційні завдання, імітаційна діяльність, ділові ігри, робота в малих групах, тестування, презентація, мозкова атака, розповідь, пояснення або інструктування, бесіда, а також їх комбінована форма застосуван-

ня. Авторка довела ефективність тренінгу для організації професійно спрямованої взаємодії в системах “викладач – студент”, “студент – студент”.

Н. Захарченко, згідно з результатами проведення експерименту, стверджує, що завдяки широкому й систематичному впровадженню ділових ігор у навчально-виховний процес підготовки економістів підвищується якість засвоєння теоретичних знань, розвиваються практичні навички, які стосуються майбутньої професійної діяльності, формуються такі професійно важливі якості, як організованість, ініціативність, самостійність, здатність до самоаналізу, товариськість, здатність до співтворчості та діалогу з діловими партнерами. До найефективніших ігрових форм у фаховій підготовці майбутніх економістів, на думку вченої, належать не лише рольові, імітаційні, організаційно-діяльнісні та ділові ігри, а й такі методи активного навчання, як групова дискусія, аналіз ситуацій, тренінги, тести, рейтинги, брейнстормінг тощо [3].

О. Кущенко, І. Розіна доводять ефективність використання в навчальному процесі електронної пошти як ефективного засобу навчання студентів груповій взаємодії в системах “викладач – студент”, “студент – студент”.

Окремі вчені під час дослідження організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх економістів (Л. Дибкова, Т. Красикова, В. Крижанівська, І. Мороз) виявили, що водночас із упровадженням професійно орієнтованих технологій навчання взаємодоповнювальними технологіями продуктивного професійного навчання, що сприяють підготовці до професійної взаємодії, є: технологія співробітництва під час розробки інтегрованих професійно спрямованих проектів; ділові ігри як соціально-психологічні тренінги та способи моделювання професійних ситуацій; технології навчання в малих групах.

Значну увагу в підготовці майбутніх фахівців до професійної взаємодії дослідники приділяють інформаційно-комунікаційним технологіям.

Так, В. Стрельников зазначає, що “кейс”- і TV-технології, технології навчання в мережі Інтернет; технології навчання у співробітництві; дискусійні технології навчання; технології ситуаційного навчання; застосування соціально-психологічного тренінгу тощо сприяють підготовці майбутніх фахівців до взаємодії. На думку вченого, нагромадження та застосування такого фонду професійно орієнтованих технологій має привести до синергетичного ефекту у фаховій підготовці майбутніх економістів [8].

О. Худолєєва наголошує, що взаємодії в Інтернеті (чати, форуми, E-mail-проекти, телекомунікаційні проекти, онлайн- та офлайн-тьюторинги, телелекції, телесемінари, Web-навчання, віртуальне навчання тощо) забезпечують тісний зв'язок викладачів і студентів. Універсальність інтернет-технологій колективної комунікації, що спираються на технологію електронної пошти, а саме: *списки розсилок (mailing list)* – сервіс розмноження повідомлень, використовується для активного обміну важливою інформацією, інформування про поточні події (надходження до Web-сайту, хід підготовки конференції, організації групової дискусії, електронного семінару та інших видів професійної комунікації) (комунікація “один – багатьом”); *дискусійні групи (discussing groups)*, *телеконференції* (відеоконференції (videoconferencing); відеоконференції на робочому столі (desktop videoconferencing); електронні конференції через е-

mail, online services), які ефективні для масового розсилання інформації, підтримки групової роботи в освітньому середовищі (комунікація “багато хто – багатьом”), відзначені Н. Волковою, Н. Муліною, І. Розіною та ін.

Висновки. Досліджені підходи щодо упровадження професійно орієнтованих технологій у фахову підготовку майбутніх педагогів, економістів, менеджерів з метою їх підготовки до професійної взаємодії стали певним підґрунтям у розробці теоретико-методичних основ дослідження підготовки майбутніх фахівців з комерційної діяльності до професійної взаємодії.

Водночас, варто зауважити, що в дисертаційних працях усталеною є думка про те, що в практичній діяльності викладачі вищої школи, на жаль, застосовують переважно традиційні форми вивчення спеціальних дисциплін, за яких у діяльності студентів переважають виконавчі функції, немає реальної самодіяльності, студенти позбавлені можливості виявляти свої здібності, реалізовувати особистісні потреби в комунікативній підготовці. Праця студентів за традиційних форм її організації має певні ознаки примусу. Вона поєднана з одноманітними, спрощеними за змістом навчальними операціями, а тому не може пробудити ні нових, більш значущих соціальних мотивів, ні потягу до знань, ні вияву комунікативних умінь; є малоефективним засобом підготовки до професійної взаємодії. Здійснений нами аналіз практичної діяльності викладачів ВНЗ засвідчив аналогічне.

Отже, вважаємо, що наукові напрацювання вчених щодо використання професійно орієнтованих, інтерактивних технологій навчання є надзвичайно цінними для організації практичної підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії. Ці напрацювання нами враховано в подальших наукових розвідках, присвячених упровадженню в навчальний процес розробленої системи підготовки майбутніх фахівців з комерційної діяльності до професійної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Бондарева Л.І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Любов Іванівна Бондарева ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.
2. Емельянова Л.А. Развитие направленности будущего психолога образования на профессиональное взаимодействие с педагогом : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Лариса Алексеевна Емельянова. – М. : РГБ, 2005. – 176 с.
3. Захарченко Н.В. Педагогічні умови використання ділових ігор у підготовці майбутніх економістів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Вікторівна Захарченко ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – 20 с.
4. Касаткина Н.С. Подготовка студентов профессионально-педагогического вуза к педагогическому взаимодействию с учащимися : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Наталья Степановна Касаткина. – Челябинск, 2006. – 174 с.
5. Кочнева Е.М. Психологические условия профессионального взаимодействия практического психолога и педагога в едином образовательном пространстве : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Елена Михайловна Кочнева. – М. : РГБ, 2003. – 182 с.
6. Маликова В.А. Развитие профессионального взаимодействия психолога и педагога: Теория и практика : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Валентина Алексеевна Маликова. – М., 1999. – 50 с.
7. Пісоцька О.О. Виховання культури взаємодії викладачів і студентів в університетському освітньо-виховному просторі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Оле-

на Олександрівна Пісоцька ; Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 22 с.

8. Стрельников В.Ю. Теоретичні засади проектування професійно орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В.Ю. Стрельников ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2007. – 42 с.

9. Шумакова О.А. Развитие базовой культуры взаимодействия психолога образования с родителями : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Ольга Алексеевна Шумакова. – Челябинск : ФГБОУ ВПО “Челябинский государственный педагогический университет”, 2011. – 458 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2014.

Кожушко С.П. Вопросы подготовки будущих специалистов к профессиональному взаимодействию в психолого-педагогических исследованиях

В статье проанализированы современные психолого-педагогические исследования, посвященные подготовке будущих специалистов к профессиональному взаимодействию. Доказано, что в своей практической деятельности преподаватели высшей школы используют в большинстве случаев традиционные формы изучения специальных дисциплин. Как следствие, в деятельности студентов преобладают исполнительские функции, отсутствует реальная самостоятельность, студенты ограничены в проявлении своих способностей и реализации личностных потребностей в коммуникативной подготовке. В то же время наработки ученых относительно использования профессионально ориентированных технологий обучения являются чрезвычайно ценными для организации практической подготовки будущих специалистов к их профессиональному взаимодействию.

Ключевые слова: профессиональное взаимодействие, психолого-педагогические исследования, специальные дисциплины, коммуникативная подготовка.

Kozhushko S. The discussion of matters of preparing future specialists for their professional interaction in psychological and pedagogical sources

The article provides the analysis of modern psychological and pedagogical investigations devoted to the matters connected with preparation of future specialists for their professional interaction. It is taken as a postulate that the success of professional formation of a specialist is grounded on his aptitude for effective professional interaction. A society needs specialists who are competent in professional interaction and treat it as their personal value.

It is proved that considering the results of the latest researches it is possible to affirm that the traditional forms of teaching special subjects are still prevailing among the teachers of higher educational establishments. In such conditions the students are mostly performing executive functions, they are restricted in demonstrating their initiative and abilities, as well as in realizing their personal demands in communicative training. Under traditional conditions the work of students acquires certain attributes of compulsion. It is associated with monotonous and simplified training activities, and thus such a work may evoke neither new and more significant social motives, nor aspirations for knowledge and demonstration of communicative skills. It turns to be an ineffective means in the process of preparation of future specialists for their professional interaction. Our own analysis of practical activity performed by the teachers of higher educational establishments reasserts the situation. Meanwhile, it worth mentioning that the contributions of some researchers directed to the implementation of certain interactive and profession oriented technologies of teaching are of utmost importance for organizing effective practical preparation of future specialists for their professional interaction.

Key words: professional interaction, psychological and pedagogical investigations, professional disciplines, training for communication.